Analyysi

Koronakriisi tuo riskin Suomen kustannuskilpailukyvyn heikkenemisestä

Suomen talous | 28.01.2021 | Lauri Kajanoja

KIRJOITTAJA

Lauri Kajanoja

Koronakriisin aikana taloudessa ja politiikkatoimissa tärkeintä on väestön terveydestä huolehtiminen sekä kotitalouksien ja yritysten tukeminen vaikeimman vaiheen yli. Yksi kriisistä toipumiseen ja sen jälkeisen ajan näkymiin vaikuttavista tekijöistä on Suomen kustannuskilpailukyky. Mitä sen tulevasta kehityksestä voidaan sanoa nyt, kun kriisi heiluttelee voimakkaasti työn hintaa ja tuottavuutta koskevia tilastoja ja kun ennusteita koskeva epävarmuus on suurta?

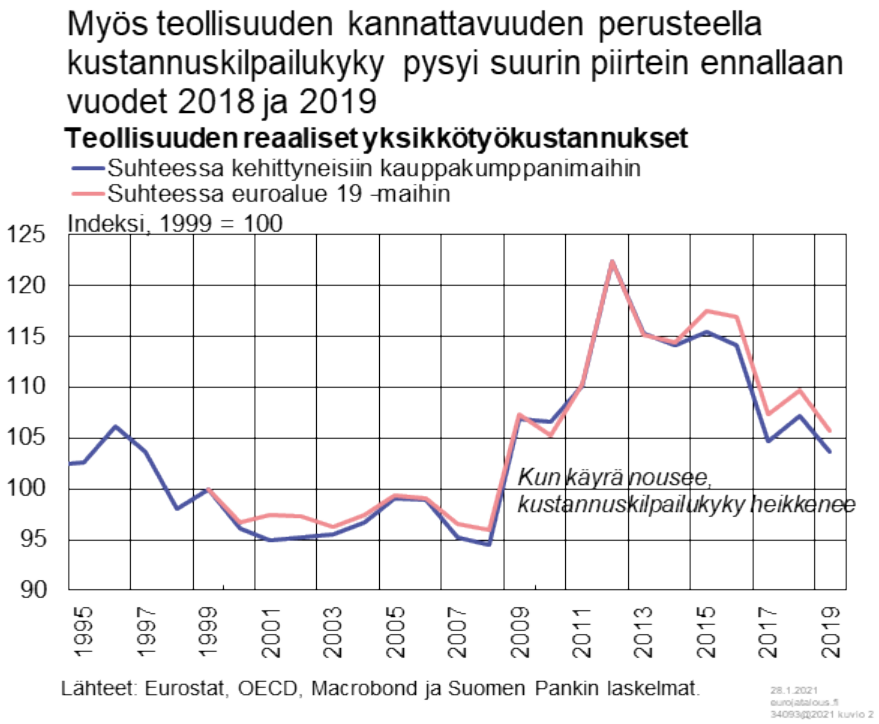
Kustannuskilpailukyky parani vuoden 2015 jälkeen

Merkittävän heikkenemisen jälkeen kustannuskilpailukyky parani tuntuvasti vuosina 2016 ja 2017, kun työn tuottavuus kasvoi ja kilpailukykysopimus tuli voimaan. Sen jälkeen vuosina 2018 ja 2019 kustannuskilpailukyky ei suuresti muuttunut. Tähän viittaa se, että vaihtosuhdekorjatut yksikkötyökustannukset ja teollisuuden kannattavuus pysyivät tuolloin suurin piirtein ennallaan suhteessa keskeisiin vertailumaihin (kuviot 1 ja 2). Kustannuskilpailukyvyn merkitystä ja mittareita esittelee Kajanoja (2017).

Kuvio 1.

Kuvio 2.

Millainen on Suomen kustannuskilpailukyky koronakriisin jälkeen?

Yritysten, kotitalouksien ja työllisyyden kannalta on tärkeää, mitä taloudessa on tapahtunut koronakriisin aikana ja mitä vielä ehtii tapahtua ennen kuin koronakriisi on ohi. Sen sijaan tulevien vuosien tuotannon ja työllisyyden edellytysten kannalta oleellista on se, millaisen jäljen koronakriisi jättää talouteen. Kriisi voi vaikuttaa merkittävästikin lähivuosien työn hintaan ja tuottavuuteen eri maissa – ja siten Suomenkin kustannuskilpailukykyyn.

Kustannuskilpailukykyä voidaan tarkastella ennusteiden valossa hyödyllisesti vuoteen 2021 tai vuoteen 2022 asti. Vuoteen 2022 ulottuva tarkastelu on siinä mielessä perustellumpi, että koronakriisin välittömien vaikutusten työllisyyteen ja työn tuottavuuteen voi odottaa olevan pitkälti ohi silloin, ei vielä vuonna 2021. Toisaalta etenkin työn hinnan kehitystä on mielekästä tarkastella vuoteen 2021 asti, koska valtaosa Suomessa voimassa olevista työehtosopimuksista ulottuu vuoden 2021 lopulle tai vuoden 2022 alkukuukausille.

Ennusteisiin perustuvat arviot kustannuskilpailukyvyn kehityksestä vuosina 2020 ja 2021 ovat muuttuneet tuntuvasti viimeksi kuluneen vuoden aikana. Vuoden 2020 alussa näytti siltä, että kustannuskilpailukyky voisi pysyä suunnilleen muuttumattomana. Loppukevään ja alkukesän 2020

ennusteet puolestaan viittasivat kustannuskilpailukyvyn jonkinasteiseen heikkenemiseen. Ennusteisiin liittyy kuitenkin koronakriisin aikana tavallistakin enemmän erävarmuutta.

Kustannuskilpailukyvyn heikkenemisen riski seuraa mahdollisuudesta, että työn hinnan nousu hidastuu merkittävästi Suomen ulkopuolella, kun koronakriisi heikentää työmarkkinatilannetta. Jos Suomessa vastaavaa sopeutumista ei tapahdu eikä Suomessa yritysten palkanmaksukyky kehity merkittävästi muita maita paremmin, seurauksena on kustannuskilpailukyvyn heikkeneminen.

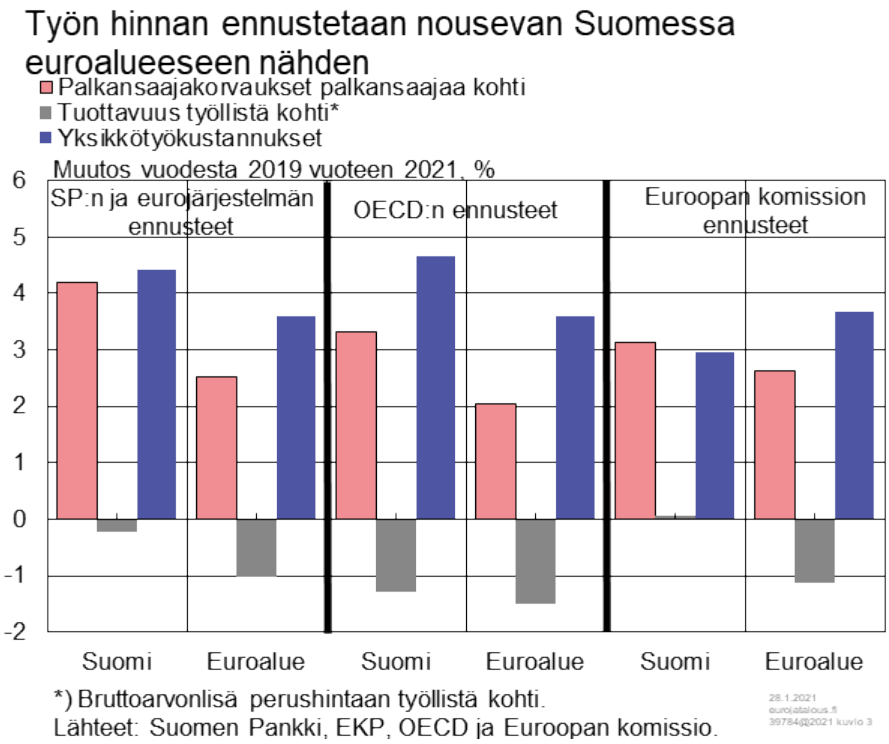
Seuraavassa tarkastellaan kustannuskilpailukykyä vertaamalla Suomea pääosin euroalueen keskiarvoon tai euroalue 12 -maiden keskiarvoon. Viimeksi mainittu ryhmä koostuu niistä 12 maasta, jotka ensimmäisinä ottivat euron käyttöön. Nämä samaa valuuttaa käyttävät kehittyneet teollisuusmaat tarjoavat hyödyllisen vertailukohdan Suomelle. Tarkastelu perustuu osin yksikkötyökustannuksiin ilman vaihtosuhdekorjausta. Vaihtosuhdekorjauksen merkitys ei tarkasteltavien vuosien osalta ole suuri. Nämä käytettävien tietojen valinnat perustuvat siihen, mitä tietoja on saatavissa ja miten näitä tietoja voidaan ytimekkäästi esittää.

Ennusteet eivät ole yksimielisiä siitä, nousevatko yksikkötyökustannukset Suomessa suhteessa euroalueen keskiarvoon

Uusimpien, marras-joulukuussa 2020 julkaistujen ennusteiden mukaan työn hinta nousee Suomessa euroalueen keskiarvoon verrattuna, kun tarkastellaan vuosien 2020 ja 2021 yhteenlaskettua kehitystä (kuvio 3). Toisaalta työn tuottavuuden ennustetaan supistuvan Suomessa vähemmän kuin euroalueella keskimäärin.

Työn hinnan nousu kasvattaa osaltaan yksikkötyökustannuksia, ja samaan suuntaan vaikuttaa työn tuottavuuden pieneneminen. Ennusteiden mukaan tuottavuuden suhteellisen pienen heikkenemisen takia Suomen yksikkötyökustannukset eivät kasva muihin maihin nähden yhtä paljon kuin työkustannukset. Euroopan komission ennusteen mukaan yksikkötyökustannukset jopa pienenevät Suomessa suhteessa euroalueen keskiarvoon.

Kuvio 3.

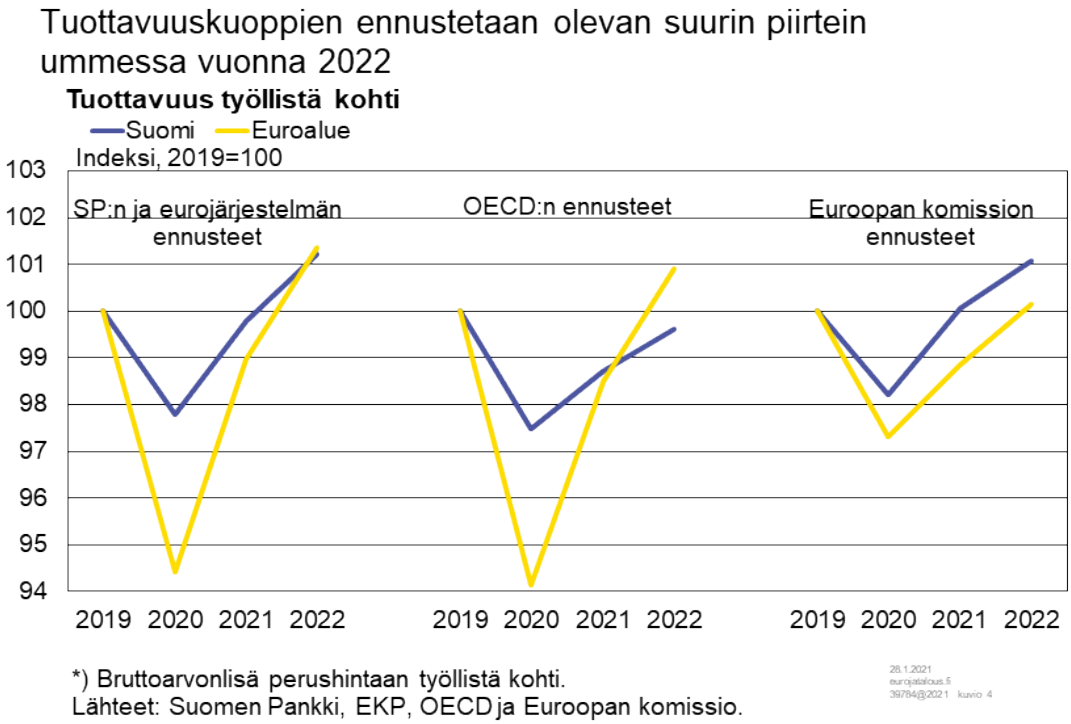
Kun otetaan huomioon ennusteisiin liittyvä epävarmuus, työn hintaa koskevien ennusteiden merkitys korostuu suhteessa työn tuottavuutta koskeviin ennusteisiin. Tämä johtuu siitä, että työn hintaa koskevissa ennusteissa ennustevirheet ovat keskimäärin huomattavasti pienempiä kuin työn tuottavuutta koskevissa ennusteissa. Koronakriisissä tosin myös työn hintaa koskeviin ennusteisiin liittynee jo lyhyellä aikavälillä tavallista enemmän epävarmuutta.

Ennusteiden mukaan tuottavuuskuopat umpeutuvat

Ennusteet, joiden mukaan työn tuottavuus kehittyy Suomessa suotuisammin kuin euroalueella keskimäärin, perustuvat todennäköisesti osin siihen, että tuotanto on koronakriisin aikana supistunut huomattavasti enemmän euroalueella keskimäärin kuin Suomessa. Suomi on ainakin tähänastisten tietojen mukaan selvinnyt kriisistä selvästi pienemmin taloudellisin vaurioin kuin moni muu euroalueen maa.

Tärkeä kysymys tulevaisuuden kannalta on, kuinka pitkän jäljen koronakriisi jättää työn tuottavuuteen. Kun tarkastelu ulotetaan vuoteen 2022, Suomen edun tuottavuuskehityksessä odotetaan olevan pitkälti takanapäin (kuvio 4). Sekä Suomessa että euroalueella keskimäärin työn tuottavuuden ennustetaan olevan vuonna 2022 palautunut lähelle vuoden 2019 tasoa, joskin ennusteiden välillä on jälleen vaihtelua.

Kuvio 4.

Kriisin aikana työn hinta ja tuottavuus vaihdelleet voimakkaasti

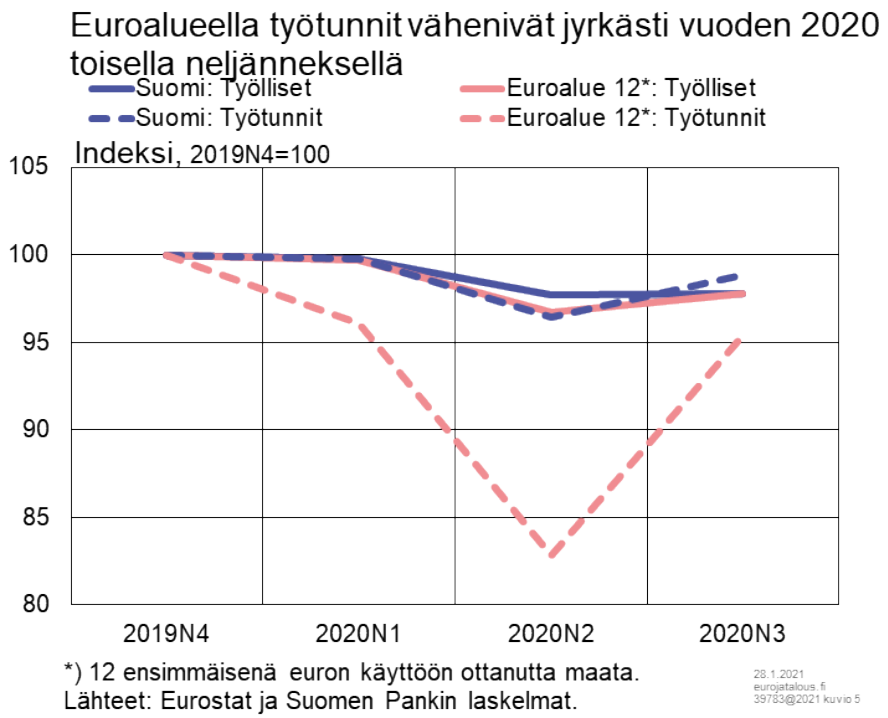
Tällä hetkellä ovat käytettävissä tilastotiedot työn hinnan ja tuottavuuden kehityksestä koronakriisin alkuvaiheessa vuoden 2020 kolmannelle vuosineljännekselle asti. Näiden tietojen tulkitseminen ei tulevan kehityksen kannalta ole ongelmatonta. Niihin ovat vaikuttaneet ratkaisevan paljon tuotannon ja työmarkkinoiden kehityksen sellaiset piirteet, jotka lienevät suurelta osin väliaikaisia.

Monessa euroalueen maassa on koronakriisin aikana käytetty ennen näkemättömän laajasti julkisen vallan tukemia lyhennetyn työajan järjestelmiä ja lomautusmenettelyjä. Uusia järjestelmiä on luotu koronakriisiä varten. Huhtikuussa 2020 tällaisten järjestelyjen piirissä oli euroalueen neljässä suurimmassa maassa 15–34 prosenttia työntekijöistä (EKP 2020a). Kansainvälisen finanssikriisin aikana vuonna 2009 vastaavat luvut olivat 0–4 prosenttia. Nykyinen kriisi on siten tässä suhteessa hyvin poikkeuksellinen.

Työtunnit vähentyivätkin euroalueella jyrkästi suhteessa työllisten määrään vuoden 2020 alkupuoliskolla (kuvio 5). Kun ihmisten liikkumista ja elinkeinotoimintaa koskevia rajoituksia purettiin ja kun tuotanto osin elpyi, vuoden kolmannella neljänneksellä työntuntien määrä kääntyi

ripeään kasvuun.

Kuvio 5.

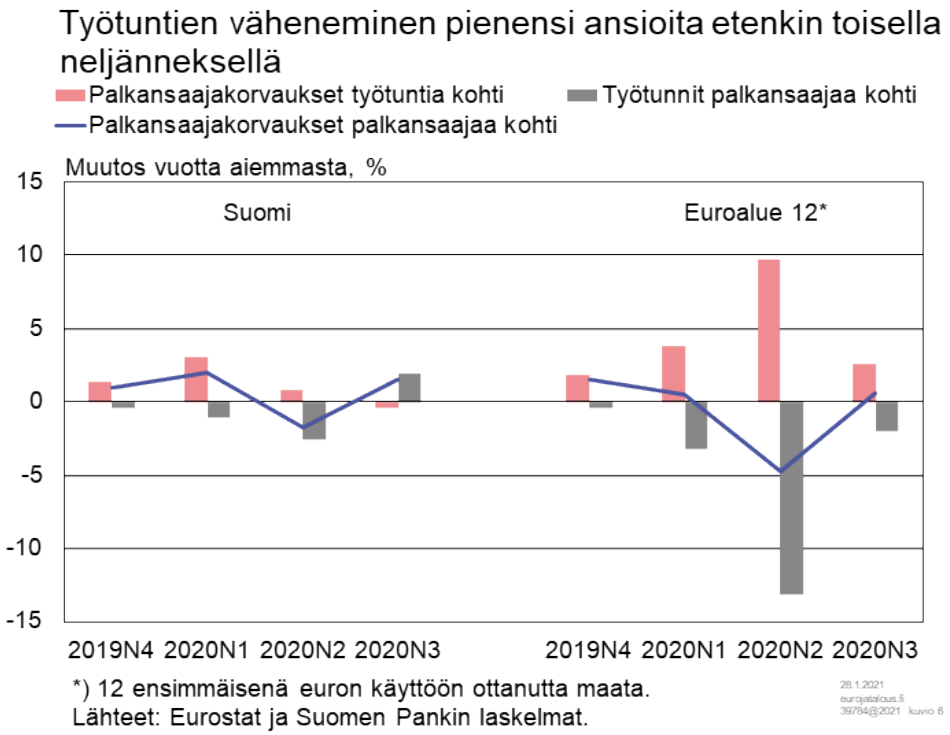
Työn hintaa koskevien tilastojen suoraviivaista tulkitsemista estää osaltaan sekin, että osassa euroalueen maita lyhennetyn työajan järjestelmien ja lomautusten yhteydessä maksettava julkinen tuki maksetaan suoraan työntekijöille ja osassa työnantajien kautta (EKP 2020b). Siten järjestelyt näkyvät osin työntekijöiden saamissa tulonsiirroissa mutta osin myös palkansaajakorvauksissa. Suomessa lomautusjärjestelmän käyttö pienentää työllistä kohti laskettavia palkansaajakorvauksia.

Lisäksi tilastoissa näkyvään työn hintaan vaikuttavat työnantajien sosiaaliturvamaksujen väliaikaiset alennukset eri maissa vuoden 2020 aikana. Palkansaajakorvausten ja työn tuottavuuden keskiarvoihin vaikuttaa myös se, että koronakriisin aiheuttama vähennys työllisten määrässä ja työtunneissa vaihtelee voimakkaasti toimialojen välillä. Jos kriisin vaikutukset ovat keskittyneet matalien palkkojen ja pienen tuottavuuden toimialoille, tämä osaltaan kasvattaa työntekijää tai työntuntia kohti laskettuja palkansaajakorvauksia sekä keskimääräistä tuottavuutta.

Euroalueella kolmannella vuosineljänneksellä nopeaa palautumista edellisen neljänneksen jyrkistä muutoksista

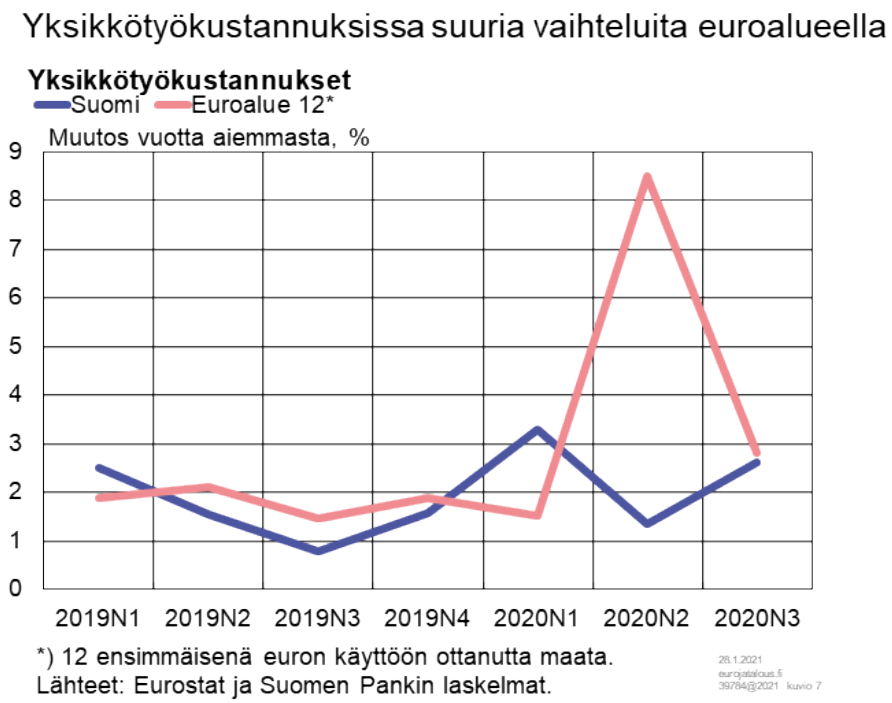
Palkansaajaa kohti lasketut palkansaajakorvaukset pienenivät euroalueella vuoden 2020 alkupuoliskolla jyrkästi johtuen pitkälti henkeä kohti laskettujen työtuntien vähenemisestä (kuvio 6). Näin tapahtui siitä huolimatta, että työtuntia kohti lasketut palkansaajakorvaukset kasvoivat voimakkaasti. Tuntia kohti laskettujen korvausten kasvu johtui todennäköisesti osin siitä, miten lyhennetyn työajan järjestelmät toimivat. Monissa tapauksissa niiden puitteissa palkansaajan kuukaudessa työnantajalta saama korvaus pienenee mutta ei yhtä paljon kuin työtunnit.

Kuvio 6.

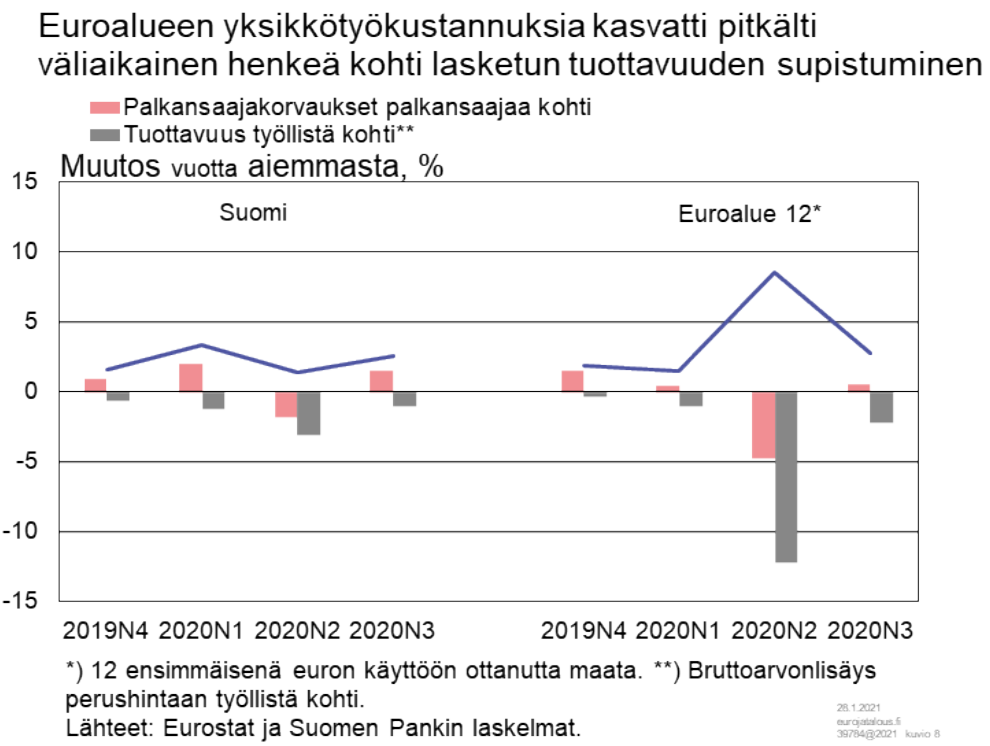
Yksikkötyökustannuksissa koronakriisi on näkynyt siten, että vuoden 2020 toisella neljänneksellä ne kasvoivat voimakkaasti euroalueella, kun taas Suomessa vastaavaa kasvua ei koettu (kuvio 7). Vuoden kolmannella neljänneksellä yksikkötyökustannukset olivat jälleen tasoltaan lähellä aiempaa trendiä myös euroalueella, kun taloustilanne palautui kohti normaalia. Sekä euroalueella että Suomessa ne olivat 2½–3 prosenttia suuremmat kuin vuotta aiemmin.

Kuvio 7.

Vuoden 2020 toisella vuosineljänneksellä yksikkötyökustannusten kasvu oli seurausta henkeä kohti lasketun työn tuottavuuden supistumisesta (kuvio 8). Se supistui enemmän kuin henkeä kohti lasketut palkansaajakorvaukset. Taustalla oli ilmeisesti pitkälti työtuntien väheneminen, joka pienensi tuotantoa enemmän kuin palkansaajakorvauksia. Kolmannella vuosineljänneksellä henkeä kohti lasketut palkansaajakorvaukset ja tuottavuus olivat jälleen enintään muutaman prosentin päässä vuotta aiemmista lukemista sekä Suomessa että euroalueella.

Kuvio 8.

Pandemian toinen aalto ei voi olla näkymättä tilastoissa

Vaikka työn hintaa ja tuottavuutta koskevien tilastojen voimakkaat heilahtelut pitkälti kumoutuivat kolmannella vuosineljänneksellä, on selvää, että koronakriisi ei ole vielä ohi. Pandemian toinen aalto on levinnyt Euroopassa laajasti, ja erilaisia rajoituksia on kiristetty uudelleen. Tämän on syytä odottaa näkyvän tilastoissa vuoden 2020 neljännellä neljänneksellä ja vuoden 2021 alussa.

Vuoden 2020 kolmen ensimmäisen neljänneksen aikana koetut jyrkät muutokset työn hinnassa ja tuottavuudessa viittaavat siihen, että samankaltaisia heilahteluja voidaan kokea myös pandemian toisen aallon aikana. Kokemusten perusteella voi odottaa, että nämäkin muutokset voivat suurelta osin kumoutua nopeasti, kun pandemia taas hellittää. Erilaisia pidempiaikaisia vaikutuksia talouteen pandemialla epäilemättä on, mutta kriisin aikana koettavat neljännesvuosittaiset heilahtelut työn hinnassa ja tuottavuudessa tuskin sinänsä jättävät suuria jälkiä.

Heiluntaa myös euroalueen ulkopuolella

Yksikkötyökustannusten nopeat vaihtelut vuoden 2020 aikana eivät ole rajoittuneet euroalueelle. Niitä on koettu myös muissa Suomen keskeisissä kauppakumppanimaissa. Suurimmaksi osaksi vaihtelut ovat olleet samankaltaisia kuin euroalueella. Yksikkötyökustannukset kasvoivat laajasti

vuoden 2020 toisella neljänneksellä, ja tästä muutoksesta suurin osa kumoutui kolmannella vuosineljänneksellä. Suomen vaihtelut olivat näihinkin maihin verrattuna vähäisiä.

Kustannuskilpailukykyyn vaikuttaa osaltaan myös valuuttakurssikehitys. Euron arvo suhteessa Yhdysvaltain dollariin on vaihdellut kriisin aikana tuntuvasti. Suhteessa kauppakumppanimaihin keskimäärin euron ulkoinen arvo on kuitenkin vaihdellut huomattavasti vähemmän. Kun joulukuussa 2020 eurolla sai 1,22 dollaria, se oli dollariin nähden vahvistunut vajaat 10 prosenttia vuoden 2020 tammikuusta. Samaan aikaan Suomen ulkomaankaupan painoilla laskettu valuuttaindeksi oli vahvistunut 1,6 prosenttia.[1] Euron vahvistuminen koronakriisin aikana on siten osaltaan heikentänyt Suomen kustannuskilpailukykyä, mutta ei niin paljon kuin vain euron dollarikurssin kehityksestä voisi päätellä.

Sopimuspalkkojen noususssa ei ole nähty suurta muutosta

Kun tarkastellaan työn hinnan ja kustannuskilpailukyvyn tulevien vuosien näkymiä, myös sopimuspalkkojen kehitys voi tarjota hyödyllistä tietoa. Siihen eivät suoraan vaikuta esimerkiksi henkeä kohti laskettujen työtuntien määrän vaihtelut. Toisaalta sopimuspalkat reagoivat usein työmarkkinakehityksessä tapahtuviin muutoksiin viipeellä ja euroalueella suuria muutoksia nähdään useimmiten vuodenvaihteissa (EKP 2020c). Vuoden 2020 kolmannelle neljännekselle ulottuvien tietojen mukaan sopimuspalkkojen kehitys ei ole kovin merkittävästi reagoinut koronakriisiin euroalueella.

Koronakriisiin liittyy riski Suomen kustannuskilpailukyvyn heikkenemisestä

Koronakriisin aikana talouskehitykseen vaikuttavat ensisijaisesti muut asiat kuin kustannuskilpailukyky. Lähivuosien talouskasvun ja työllisyyskehityksen kannalta sen näkymillä on kuitenkin merkitystä. Kansainvälisen finanssikriisin jälkeen Suomen kustannuskilpailukyky heikkeni merkittävästi, kun työn hinta nousi suhteessa kauppakumppanimaihin samaan aikaan, kun työn tuottavuus heikkeni suhteessa niihin. Tämän voi arvioida osaltaan pitkittäneen Suomen talouden vaikeuksia noina vuosina.

Juuri ennen koronakriisin alkua Suomessa solmittiin noin kaksivuotiset työehtosopimukset. On vielä aikaista sanoa, johtaako kriisi tällä kertaa Suomen ulkopuolella sellaiseen työn hinnan nousun hidastumiseen, joka uhkaa heikentää Suomen kustannuskilpailukykyä. Osa tuoreista ennusteista viittaa jossain määrin tähän suuntaan, mutta ennusteisiin liittyy nyt tavallistakin enemmän epävarmuutta. Paljon riippuu siitä, kuinka pitkän jäljen kriisi jättää työn tuottavuuteen Suomen ulkopuolella ja Suomessa.

Vuoden 2020 kolmen ensimmäisen vuosineljänneksen aikana työn hintaa ja tuottavuutta koskevat tilastot ovat heilahdelleet jyrkästi etenkin Suomen kauppakumppanimaissa. Pandemian toisen aallon myötä heilahteluja voidaan kokea myös vuoden 2020 lopussa ja vuoden 2021 mittaan. Tähän mennessä nähdyn perusteella on syytä odottaa, että tällaiset heilahtelut jäävät valtaosin väliaikaisiksi. Ne ovat pitkälti seurausta työntekijää kohti laskettujen työtuntien määrän vaihteluista, jotka liittyvät suoraan koronakriisiin.

Kustannuskilpailukyvyn näkymät ovat nyt epävarmat, ja koronakriisiin liittyy riski Suomen kustannuskilpailukyvyn heikkenemisestä. Samanlaista riskiä ei ollut nähtävissä vielä ennen kriisiä vuoden 2020 alussa. Kehitystä on syytä seurata tarkasti.

Viitteet

1. Tässä käytetään Euroopan keskuspankin laskemaa indeksiä, joka kuvaa Suomen valuutan vaihtelua suhteessa 19 euron ulkopuoliseen maahan ja muihin euroalueen maihin. ↑

Tässä artikkelissa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajien omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin näkemystä.

Asiasanat

korona, koronakriisi, kustannuskilpailukyky, Suomi, tuottavuus